

«ТАСДИҚ МЕКУНАМ»

Ректори Донишгоҳи техникии Тоҷикистон
ба номи академик М.С. Осимӣ д.и.и., профессор

Давлатзода Қ.Қ.

«06»

2026 с.

ТАҚРИЗИ МУАССИСАИ ПЕШБАР

ба диссертатсияи Холов Фаррух Начмиддинович дар мавзуи «Фарҳанги бозаргонӣ ҳамчун омили рушди ҷомеаи муосири Тоҷикистон: таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 6.3.7 - Фалсафаи иҷтимоӣ

Мутобиқати мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи Холов Фаррух Начмиддинович «Фарҳанги бозаргонӣ ҳамчун омили рушди ҷомеаи муосири Тоҷикистон: таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 6.3.7- Фалсафаи иҷтимоӣ пурра мувофиқат менамояд.

Мубрами мавзу таҳқиқот. «Фарҳанги бозаргонӣ ҳамчун омили рушди ҷомеаи муосири Тоҷикистон: таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ» дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тағйироти босуръати иҷтимоӣ-иқтисодӣ аҳамияти махсус касб мекунад. Ин мавзӯ на танҳо масъалаи иқтисодӣ, балки як падидаи мураккаби иҷтимоӣ, ахлоқӣ ва фалсафӣ мебошад, ки ба ташаккули ҷомеаи муосир таъсири амиқ мерасонад. Пеш аз ҳама, дар шароити гузариш ба иқтисоди бозорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати ташаккули фарҳанги бозаргонӣ ҳамчун низоми арзишҳо, меъёрҳо ва рафторҳои иҷтимоӣ ба миён меояд. Фарҳанги бозаргонӣ танҳо ба равандҳои харидуфурӯш маҳдуд намешавад, балки муносибатҳои байни истеҳсолкунанда ва истеъмолкунанда, сатҳи эътимод, масъулиятшиносӣ ва риояи меъёрҳои ахлоқиро дар бар мегирад. Дар ҷомеае, ки фарҳанги бозаргонӣ суст рушд кардааст, муносибатҳои иқтисодӣ бештар хусусияти тасодуфӣ ва ғайришаффоф мегиранд, ки ин ба рушди устувори иқтисодӣ ҳалал мерасонад. Аз нигоҳи иҷтимоӣ фарҳанги бозаргонӣ ба ташаккули табақаи миёна, баланд гардидани сатҳи шуғл ва бехтар шудани шароити зиндагии аҳоли мусоидат мекунад. Маҳз тавассути рушди фарҳанги соҳибкорӣ ва бозаргонӣ имкониятҳои нави иқтисодӣ фароҳам оварда мешаванд, ки ба коҳиши сатҳи камбизоатӣ ва таҳкими суботи иҷтимоӣ мусоидат менамоянд. Аз ин рӯ, омӯзиши ин мавзӯ барои муайян намудани роҳҳои самараноки рушди иҷтимоӣ аҳамияти муҳим дорад. Аз ҷиҳати фалсафӣ фарҳанги бозаргонӣ бо масъалаҳои арзишҳои инсонӣ, ахлоқӣ иқтисодӣ ва масъулияти иҷтимоӣ пайванди зич дорад. Масъалаи таносуби манфиати шахсӣ ва манфиати умумӣ, адолати иҷтимоӣ, инсоф дар муомилоти иқтисодӣ ва риояи меъёрҳои ахлоқӣ дар маркази таҳлили фалсафии ин мавзӯ қарор доранд. Дар диссертатсияи мазкур фарҳанги бозаргонӣ ҳамчун василаи муттаҳидкунандаи манфиатҳои иқтисодӣ ва ахлоқӣ баррасӣ гардидааст.

Муаллиф шароити ҷаҳонишавӣ ва таъсири равандҳои иқтисоди ҷаҳониро зарурати мутобиқ намудани фарҳанги бозаргонии милли ба стандартҳои байналмилалӣ меҳисобад. Воридшавии Созмони Умумиҷаҳонии Савдо ва рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ бо кишварҳои дигар тақозо мекунад, ки субъектҳои иқтисодӣ на танҳо рақобатпазир, балки дорои фарҳанги баланди бозаргонӣ бошанд.

Ин ҳолат омӯзиши амиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии фарҳанги бозаргониро боз ҳам мубрам мегардонад. Илова бар ин, масъалаи ахлоқи соҳибкорӣ ва пешгирии падидаҳои манфӣ, аз қабилӣ фасод, фиреб ва беинсофӣ, бевосита ба сатҳи фарҳанги бозаргонӣ вобаста аст. Дар ҷомеае, ки меъёрҳои ахлоқии бозаргонӣ устувор нестанд, рушди иқтисодӣ бо мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ мегардад. Аз ин рӯ, таҳқиқи фарҳанги бозаргонӣ ҳамчун омили баланд бардоштани масъулияти иҷтимоӣ ва ахлоқии субъектҳои иқтисодӣ аҳамияти калидӣ дорад.

Дар ниҳоят, мубрамияти мавзӯ ҳамчунин дар он ифода меёбад, ки он ба таҳияи сиёсати давлатӣ дар соҳаи иқтисод, маориф ва фарҳанг мусоидат мекунад. Омӯзиши фарҳанги бозаргонӣ метавонад замина барои таҳияи барномаҳои таълимӣ, рушди соҳибкорӣ ва такмили қонунгузориҳои иқтисодӣ гардад. Ҳамин тариқ, мавзӯи мазкур бо дарназардошти омилҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фалсафӣ дорои аҳамияти назариявӣ ва амалӣ буда, таҳқиқи он барои рушди устувор ва ҳамаҷонибаи ҷомеаи муосири Тоҷикистон бисёр мубрам ва зарурӣ мебошад. Муаллиф чунин иддао дорад, ки «фарҳанги бозаргонӣ пеш аз ҳама як намуди фаъолияти инсон аст, ки бо роҳи мубодилаи муошират эҳтиёҷот ва талаботи мардумро дар раванди муносибатҳои бозорӣ қонеъ мегардонад. Бозор бошад, бевосита маконест, ки дар он ҷо байни фурӯшандагону харидорон раванди харидуфурӯши молу маҳсулот, муоширати байни муштариёну субъектҳои бозор сурат мегиранд» (С.4).

Андешаи диссертантро ҷонибдорӣ намуда, тақроран таъкид кардан бамаврид аст, ки маҳз аз нуқтаи назари фалсафӣ, фарҳанги бозаргонӣ бо масъалаҳои ахлоқи иқтисодӣ ва таносуби манфиатҳои шахсӣ ва ҷамъиятӣ алоқаманд аст. Дар шароити иқтисоди бозорӣ инсон на танҳо ҳамчун субъекти иқтисодӣ, балки ҳамчун мавҷуди ахлоқӣ низ баромад мекунад. Аз ин рӯ, фаъолияти бозаргонӣ бояд дар асоси меъёрҳои ахлоқӣ, аз қабилӣ адолат, инсоф ва масъулияти иҷтимоӣ сурат гирад. Танҳо дар чунин ҳолат метавон ба рушди устувори ҷомеа ноил гардид.

Қисмати дараҷаи коркард ва ё омӯзиши мавзӯи таҳқиқотӣ. Мавзӯи фарҳанги бозаргонӣ ҳамчун омили рушди ҷомеаи муосир дар илмҳои иқтисодӣ ва фалсафӣ то андозае мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Дар доираи назарияи умумии иқтисоди бозорӣ ва ҷомеаи муосир бисёр олимони хориҷӣ ва ватанӣ ба масъалаҳои ахлоқи иқтисодӣ, фарҳанги соҳибкорӣ ва муносибатҳои бозорӣ таваҷҷуҳ зоҳир намудаанд. Дар адабиёти илмӣ муосир фарҳанги бозаргонӣ ҳамчун ҷузъи муҳими фарҳанги иқтисодӣ ва омили таъсиррасон ба рушди устувори ҷомеа баррасӣ мегардад. Дар таҳқиқоти олимони хориҷӣ масъалаҳои марбут ба фарҳанги бозаргонӣ бештар дар заминаи назарияи капитализми муосир, ахлоқи иқтисодӣ ва фарҳанги ташкилотӣ таҳлил шудаанд. Аз ҷумла, дар доираи таҳқиқоти иҷтимоӣ-фалсафӣ, масъалаи таносуби иқтисод ва ахлоқ,

накши арзишҳо дар фаъолияти иқтисодӣ ва таъсири фарҳанг ба рушди бозор мавқеи марказӣ дорад. Ин гуна таҳқиқот заминаи назариявиро барои фаҳмиши амиқи фарҳанги бозаргонӣ фароҳам овардаанд. Дар илми иқтисод ва сотсиология фарҳанги бозаргонӣ бештар ҳамчун маҷмуи меъёрҳо ва рафторҳои шарҳ дода мешавад, ки фаъолияти бозорро танзим менамоянд. Бисёре аз муҳаққиқон ба масъалаҳои эътимод дар бозор, шаффофият, рақобати солим ва масъулияти иҷтимоии соҳибкорон таваҷҷуҳ намудаанд. Ҳамзамон, дар доираи таҳқиқоти муосир масъалаҳои вобаста ба фарҳанги хизматрасонӣ, одоби муошират дар тиҷорат ва рушди соҳибкории хурду миёна низ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Дар муҳити илмии кишварҳои пасошӯравӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, масъалаи фарҳанги бозаргонӣ бештар дар иртибот бо равандҳои гузариш ба иқтисоди бозорӣ таҳқиқ шудааст. Олимон асосан ба масъалаҳои ташаккули бозори озод, рушди соҳибкорӣ, тағйироти иҷтимоӣ ва мутобиқшавии ҷомеа ба шароити нави иқтисодӣ диққат додаанд. Бо вучуди ин, аксари таҳқиқот хусусияти иқтисодӣ дошта, ҷанбаҳои иҷтимоӣ-фалсафии масъала ба таври кофӣ таҳлил нашудаанд. Дар адабиёти илмии ватанӣ низ баъзе қорҳои илмӣ ба масъалаҳои фарҳанги иқтисодӣ, ахлоқи соҳибкорӣ ва рушди бозор бахшида шудаанд. Аммо таҳлили мукаммали фарҳанги бозаргонӣ ҳамчун падидаи комплекси иҷтимоӣ-фалсафӣ, ки ба рушди ҷомеаи муосир таъсир мерасонад, ҳанӯз ҳам нокифоя мебошад. Махсусан, масъалаҳои марбут ба арзишҳои ахлоқии бозор, нақши фарҳанги бозаргонӣ дар ташаккули шуури иқтисодӣ ва таъсири он ба суботи иҷтимоӣ ниёз ба омӯзиши амиқ доранд. Ҳамин тариқ, таҳлили дараҷаи қорқарди мавзӯи нишон медиҳад, ки бо вучуди мавҷуд будани заминаҳои муайяни назариявӣ ва амалии омӯзиши фарҳанги бозаргонӣ бисёр паҳлуҳои муҳими он, аз ҷумла ҷанбаҳои иҷтимоӣ-фалсафӣ дар шароити мушаххаси Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз пурра таҳқиқ нашудаанд. Ин ҳолат зарурати анҷом додани таҳқиқоти мукаммал ва фарогирро дар ин самт тақозо намуда, аҳамияти илмӣ ва амалии мавзӯи интиҳобшударо боз ҳам тақвият медиҳад. Дар бахши таҳқиқот нишон дода шудааст, ки масъалаи фалсафаи бозаргонӣ, фарҳанги прагматикӣ дар асарҳои Ҷ. Барбалет, А.Р. Хотсчилд таҳлилҳои муқоисавии микро ва макросотсиология дар таҳқиқоти муҳаққиқ Р. Коллинз, А.В. Роулз, В.С. Барулин Е.В. Зорин, Н.М. Кишлакова, Ф.И. Минюшев, А.Н. Чумаков, В.Н. Романов, Т.М. Махматов, В.И. Сорокин, Е.С. Недорезова, В.А. Кольцова, Е.Ю. Благоев, Ю.Н. Арай И.К. Беляевский дигарон баррасӣ шудаанд.

Маълум мегардад, ки муаллифи диссертатсия ба сарчашмаҳои илмӣ ошноӣ дошта, дар идома аз муҳаққиқони муосири хориҷӣ (асосан россиягӣ) ва ватанӣ ном бурда, таҳқиқоти онҳоро баҳогузорӣ ва мақсади таҳқиқоти худро мушаххас менамояд. Истифодаи методологияи дурусти илмӣ имкон фароҳам овардааст, ки дараҷаи омӯзиш ва қорқарди таҳқиқоти диссертатсионӣ характери илмӣ касб намуда, таҳқиқталаб будани мавзӯи равшан гардад. Қисматҳои дигари қори диссертатсионӣ, аз қабилӣ объект, предмет, мақсад ва вазифаҳо, навгониҳо ва ҷанбаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда бо ҳамдигар алоқаманд ва мувофиқ ба талаботи илмӣ таҳия гардидаанд. Риояи принципи мантиқият дар диссертатсия ба таври возеҳ мушоҳида мегардад.

Масъалагузорӣ, таҳлили пайдарҳамии масъала, истифодаи усули муқоиса боиси он гардидаанд, ки кори диссертатсионӣ хусусияти илмӣ касб намуда, ба таври системавӣ ҷамъбаст карда шавад. Муаллифи диссертатсияи тақризшаванда аз усулҳои таърихӣ, диалектикӣ, муқоисавӣ ва методҳои дигари умумии илмӣ ва соҳавии фалсафӣ ва иҷтимоӣ-фалсафӣ дар раванди таҳқиқ хеле хуб истифода намудааст. Маҳз чунин тарзи муносибат имкон фароҳам меорад, ки хулосаҳои пешниҳоднамуда арзиши илмӣ пайдо намуда, асоснок ва муътамад ҳисобида шаванд.

Дар аҷаи асосноккунии гузоришҳои илмӣ, хулосаи пешниҳод дар диссертатсия возеҳ оварда шудаанд. Дар диссертатсияи Холов Фаррух Начмиддинович гузоришҳои илмӣ бо далелҳои муътамад асоснок карда шудаанд. Масъалаҳое, ки дар ҳар қисмати диссертатсия ба таҳлил кашида мешаванд, дар асоси овардани иқтибосҳои илмӣ аз сарчашмаҳо ва асарҳои таҳқиқоти олимони соҳа асоснок карда шуда, пасон пешниҳод мегарданд. Диссертант дар ҳар зербоби диссертатсия аз гузориши масъала оғоз намуда, назари муҳаққиқонро доир ба он оварда, бо онҳо як навъ баҳс меорад ва дар асоси таҳлили муқоисавию арзишгузорӣ онҳоро баҳогузорӣ карда, пасон хулосаҳои худро пешниҳод менамояд. Яъне методологияи таҳқиқ аз ҷониби диссертант дар сатҳи зарурӣ риоя гардидааст.

Навгониҳои илмӣ диссертатсия ва саҳеҳии натиҷаҳои гирифташуда бо он асоснок карда мешавад, ки онҳо муҳтавои кори илмиро инъикос ва мазмуну моҳияти диссертатсияро ифода менамоянд. Навгониҳои пешниҳодшуда иборатанд аз он, ки бори аввал дар илми ватанӣ.

- мафҳуми фарҳанг ва фарҳанги бозаргонӣ дар консепсияҳои гуногуни илмӣ мавриди таҳлили муқоисавӣ қарор гирифта, категорияҳои «муоширати иҷтимоӣ» ва «фаъолияти бозаргонӣ» ҳамчун категорияҳои байнифаннии таҳқиқи ҷомеа таҳлилу муқоиса карда шуданд;
- моҳияти фалсафӣ-иҷтимоии падидаи бозаргонии озод дар ҷомеа ошкор гардида, ниҳоди бозаргонӣ ва ҷанбаҳои иҷтимоии он дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ нишон дода шуданд;
- соҳибкорӣ иҷтимоӣ ва ҷанбаҳои гендерӣ дар системаи бозаргонӣ ва феномени таваккалӣ дар фарҳанги бозаргонӣ ва зарурати татбиқи он дар раванди рушди ҷомеаи муосири Тоҷикистон мавриди таҳлилу муқоиса қарор дода мешавад;
- тавассути равишҳои асосии таҳқиқи фалсафӣ масъалаи ҷойгоҳи фалсафаи ахлоқ дар танзими муносибатҳои бозаргонӣ нишон дода мешавад;
- бори аввал тамоилгирии рушди бозори «дасти дуум» ҳамчун манбаи беҳбудии шароити иҷтимоии аҳолии кишвар ва таҳлили иҷтимоӣ-фалсафии рушди соҳибкорӣ дар шароити ҷомеаи муосири Тоҷикистон;

Аҳамияти илмӣ, амалӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия.

Диссертатсияи Холов Фаррух Начмиддиновичро аз ҳар ҷиҳат метавон дорои аҳамияти илмӣ ва амалӣ баҳогузорӣ намуд. Аҳамияти илмӣ кори диссертатсионӣ дар он аст, ки он дар асоси назарияҳои зиёди илмӣ, аз ҷумла сарчашмаҳо ва асарҳои бозғатимоди таҳқиқотӣ таҳия гардида, метавонад дар таҳқиқи минбаъдаи масъалаи мавриди назар ҳамчун маводи илмӣ истифода шавад. Аҳамияти амалии таҳқиқот бошад, дар он зухур мекунад, ки ниҳодҳои

дахлдор метавонанд муқаррароти асосӣ ва хулосаҳои онро барои таҳкими давлати дунявӣ ва қабули санадҳои меъёрий-ҳукуқии дахлдор дар ин самт мавриди истифода қарор диҳанд. Дар асоси маводи диссертатсия китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимӣ аз фанҳои фалсафаи иҷтимоӣ ва диншиносӣ, асосҳои давлати дунявӣ, курсҳои махсус оид ба ин фанҳо таҳия кардан имкон дорад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқ дурустӣ ва асоснокии онҳо.

Бо итминон гуфтан мумкин аст, ки дар диссертатсияи Холов Ф.Н. андешаҳо бидуни истинод вучуд надоранд. Шумораи зиёди адабиёти истифодашуда овардани иқтибосот ва таҳлилу баҳогузориҳои онҳо дар диссертатсия аз он далолат медиҳанд, ки натиҷаҳои бадастовардаи унвонҷӯ асоснок, саҳеҳ ва эътимоднок ҳастанд.

Саҳми шахсии доктараби дарёфти дараҷаи илмӣ. Муайян намудани мавзӯи илмӣ муҳим, замонавӣ ва таҳқиқталаб, инчунин ҷамъоварӣ ва таҳлил намудани маводи зиёди илмӣ таҳқиқотӣ ифодакунандаи иштироки бевоситаи диссертант дар раванди таҳқиқ саҳми арзанда гузоштан дар таҳияи он мебошанд. Мавқеи шахсии диссертант зимни таҳлили мантиқӣ ва системавии масъалаи гузошташуда эҳсос мегардад. Ҳамзамон, баромади муаллифи диссертатсия дар конференсияҳои илмӣ сатҳи байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ, донишгоҳӣ, ки бевосита ба кори илмӣ тааллуқ доранд, аз саҳми баланди диссертант ҳангоми таҳияи кори илмӣ шаҳодат медиҳанд. Ҳамзамон, хулосаҳои пешниҳоднамудаи диссертант аз мустақилияти фикрӣ ва саҳми арзанда доштани ӯ дар раванди анҷом додани таҳқиқот шаҳодат дода метавонанд.

Наشري натиҷаҳои таҳқиқ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ.

Мақолаҳои ҷопнамудаи муаллифи кори диссертатсионӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мазмуни кори диссертатсиониро инъикос намуда, ба он робитаи бевосита дорад. Ин мақолаҳо дар Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва Аҳбори Институти фалсафа ва сиёсатшиносӣ ба номи академик А. Баҳоваддинови АМИТ ба нашр расонида шудаанд, ки ҳарду маҷаллаҳои бонуфузи илмӣ мебошанд. Навари натиҷаҳои кори диссертатсионии доктараби дарёфти дараҷаи илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшаванда ба талаботи банди 35-и Тартиби додани дараҷаи илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.06.2021, №267 (бо тағйири иловаҳо бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.06.2023, №295) тасдиқ гардидааст, мувофиқат менамоянд.

Арзёбии мазмуни диссертатсия ва дараҷаи ба итмом расидани он.

Диссертатсияи Холов Фаррух Наҷмиддинович дар мавзӯи «Фарҳанги бозаргонӣ ҳамчун омили рушди ҷомеаи муосири Тоҷикистон: таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ» кори мустақилона анҷомёфта ва дорои аҳамияти назариявӣ амалӣ мебошад. Диссертант вазифаҳои гузоштаи худро иҷро намуда, ба мақсади муайяннамудааш ноил гардидааст. Ҳама қисматҳои диссертатсия бо ҳам алоқаманд буда, мувофиқ ба талаботи муқарраргардида ҷамъбаст гардидааст.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсияи тақризшаванда аз муқаддима, се боб нух, зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат буда, ба талаботи таҳияи рисолаҳои илмӣ ҷавобгӯ мебошад. Он аз 180 саҳифаи ҷопи компютерӣ иборат мебошад. Матни асосии диссертатсия

мувофиқ ба талаботи муқарраргардида ва рӯйхати адабиёт низ кофӣ мебошанд. Таҳлили муфасссали диссертатсия нишон медиҳад, ки муаллифи он тавонистааст, мавзӯи таҳқиқоти худро дар асоси методологияи дурусти илмӣ таҳлилу баррасӣ ва ҷамъбаст намояд. Мубрамияти мавзӯи таҳқиқшаванда, дараҷаи омӯзиши он, объект ва предмети таҳқиқ, ҳадафу вазифаҳои таҳқиқ, асосҳои назарию методологӣ, навгониҳои илмӣ, ҷанбаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва аҳаммияти назарию амалии кори диссертатсионӣ дар қисмати муқаддима бо дарназардошти талаботи муқарраргардида таҳия ва таҳлил гардидаанд.

Дар боби якуми диссертатсия Холов Ф.Н. ба масъалаи «Фарҳанги бозаргонӣ ва фаҳмиши фалсафии он» аз қисматҳои муҳими таҳқиқот ба ҳисоб рафта, дар он диссертант кӯшиш намудааст, ки моҳияти фарҳанги бозаргониро на танҳо ҳамчун падидаи иқтисодӣ, балки ҳамчун як категорияи амиқ фалсафӣ шарҳ диҳад. Дар ин боб масъалаи асосӣ ба он равона гардидааст, ки фарҳанги бозаргонӣ чӣ гуна дар доираи арзишҳои инсонӣ, ахлоқ ва шуури иҷтимоӣ ташаккул меёбад ва ба рушди ҷомеа таъсир мерасонад. Диссертант дар ин қисмат, пеш аз ҳама, ба таҳлили мафҳуми фарҳанги бозаргонӣ аз дидгоҳи фалсафӣ пардохта, онро ҳамчун як низоми арзишҳо ва меъёрҳои маънидод мекунад, ки рафтори иқтисодии инсонро танзим менамоянд. Ӯ таъкид менамояд, ки фарҳанги бозаргонӣ танҳо маҷмуи малакаҳои тиҷоратӣ нест, балки инъикоси сатҳи маънавӣ ва ахлоқии ҷомеа мебошад. Дар ҳамин замина, масъалаи таносуби манфиати шахсӣ ва манфиати ҷамъиятӣ ҳамчун яке аз масъалаҳои марказӣ гузошта шудааст. Саволе ба миён меояд: оё фарҳанги бозаргонӣ метавонад миёни ин ду манфиат тавозунро таъмин намояд? Ба андешаи диссертант, посух мусбат буда, маҳз тавассути арзишҳои ахлоқӣ ин тавозун имконпазир мегардад. Дар баробари ин, диссертант масъалаи ахлоқи иқтисодиро низ ба таври амиқ баррасӣ намуда, нишон медиҳад, ки фаъолияти бозаргонӣ бояд дар доираи меъёрҳои адолат, инсоф ва масъулияти иҷтимоӣ амалӣ гардад. Ӯ дуруст қайд мекунад, ки бе така ба арзишҳои ахлоқӣ, иқтисоди бозорӣ метавонад ба ноадолатӣ ва нобаробарии иҷтимоӣ оварда расонад. Ин нуқтаи назар қобили дастгирӣ аст, зеро таҷрибаи ҷаҳонӣ низ нишон медиҳад, ки рушди устувори иқтисодӣ бидуни пояҳои ахлоқӣ имконнопазир мебошад. Ҳамзамон, дар боб масъалаи фаҳмиши фалсафии фарҳанги бозаргонӣ дар муқоиса бо назарияҳои гуногун баррасӣ шудааст. Агар баъзе равишҳои классикии иқтисодӣ бозорро танҳо ҳамчун механизми худтанзимкунанда шарҳ диҳанд, диссертант баръакс, нақши омилҳои фарҳангӣ ва ахлоқиро дар фаъолияти бозор муҳим арзёбӣ мекунад. Дар ин ҷо саволи дигаре ба миён меояд: оё танҳо қонунҳои бозор метавонанд муносибатҳои иқтисодиро танзим намоянд ё фарҳанг ва ахлоқ низ нақши ҳалкунанда доранд? Диссертант бо далелҳои илмӣ нишон медиҳад, ки бе мавҷудияти фарҳанги бозаргонӣ, яъне бе эътимод, масъулият ва одоби муошират, фаъолияти бозор самаранок буда наметавонад. Ин мавқеи илмӣ низ асоснок ва қобили дастгирӣ мебошад. Дар муқоиса бо баъзе андешаҳои мавҷуда, ки фарҳанги бозаргониро танҳо як унсури иловагӣ мешуморанд, диссертант онро ҳамчун омили калидӣ ва муайянкунанда дар рушди ҷомеа арзёбӣ мекунад. Ин равиши илмӣ пешниҳоднамудаи ӯ аз он ҷиҳат муҳим аст, ки фарҳанги бозаргониро ба сатҳи

як падидаи иҷтимоӣ-фалсафии мустақил мебарорад. Бо вучуди ин, метавон қайд намуд, ки дар баъзе мавридҳо таҳқиқот метавонад бо таҳлили васеътар ва муқоисаи амиқтар бо назарияҳои муосири ҷаҳонӣ боз ҳам ғанӣ гардонида шавад. Дар маҷмӯъ, боби мазкур бо масъалагузориҳои дуруст ва таҳлили амиқи фалсафӣ фарқ мекунад. Диссертант тавонистааст, ки фарҳанги бозаргониро ҳамчун як падидаи мураккаби иҷтимоӣ ва ахлоқӣ шарҳ диҳад ва нақши онро дар рушди ҷомеаи муосир асоснок намояд. Назари диссертант дар ин самт асоснок буда, равиши илмӣ пешниҳоднамудаи ӯ бояд дастгирӣ карда шавад, зеро он барои дарки амиқи равандҳои иҷтимоӣ-иқтисодии замони муосир аҳамияти муҳим дорад.

Дар боби дуюм диссертатсия, ки онро диссертант «Ниҳоди фарҳанги бозаргонӣ ва моҳияти иҷтимоии он» номгузорӣ намудааст, масъалаҳои мушаххас дар доираи се параграф матраҳ гардидаанд. Ниҳоди фарҳанги бозаргонӣ ҳамчун як падидаи муҳими иҷтимоӣ дар шароити ташаккули иқтисоди бозорӣ аҳамияти хосса пайдо намудааст. Диссертант дар доираи боби «Ниҳоди фарҳанги бозаргонӣ ва моҳияти иҷтимоии он» кӯшиш намудааст, ки ин мафҳумро на танҳо аз дидгоҳи иқтисодӣ, балки ҳамчун як институти иҷтимоӣ-фарҳангӣ мавриди таҳлил қарор диҳад. Ба андешаи диссертант, фарҳанги бозаргонӣ маҷмуи арзишҳо, меъёрҳо ва рафторҳои мебошад, ки фаъолияти субъектҳои иқтисодиро дар доираи муносибатҳои бозорӣ танзим менамоянд ва ба ташаккули муҳити солими иҷтимоӣ мусоидат мекунад. Дар ҷараёни таҳқиқот диссертант як қатор масъалаҳои муҳимро баррасӣ намудааст. Аз ҷумла, моҳияти иҷтимоии фарҳанги бозаргонӣ, нақши он дар ташаккули шуури иқтисодӣ, таъсири он ба муносибатҳои иҷтимоӣ ва ҷойгоҳи он дар низоми умумии институтҳои ҷомеа мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Ҳамзамон, диссертант ба масъалаи робитаи фарҳанги бозаргонӣ бо ахлоқи иқтисодӣ ва масъулияти иҷтимоии соҳибкорон тавачҷуҳи махсус зоҳир намудааст. Саволе ба миён меояд: оё метавон фарҳанги бозаргониро ҳамчун яке аз омилҳои асосии рушди устувори иҷтимоӣ арзёбӣ намуд? Ба назари мо, андешаи диссертант дар ин замина қобили дастгирӣ аст. Диссертант дуруст қайд мекунад, ки дар шароити муосир, махсусан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаккули фарҳанги бозаргонӣ яке аз шартҳои муҳими рушди иқтисодӣ ва суботи иҷтимоӣ мебошад. Вай нишон медиҳад, ки бе ташаккули арзишҳои бозаргонӣ, аз қабili эътимод, адолат ва масъулиятшиносӣ наметавон ба рушди устувори ҷомеа ноил гардид. Ин нуқтаи назар аз ҷиҳати илмӣ асоснок буда, бо таҷрибаи кишварҳои пешрафта низ мутобиқат дорад. Ҳамчунин, диссертант масъалаи ниҳодӣ шудани фарҳанги бозаргониро баррасӣ намуда, нишон медиҳад, ки он тадриҷан ба як низоми устувори меъёрҳо ва қоидаҳо табдил меёбад, ки рафтори иқтисодии одамонро танзим мекунад. Саволи дигаре, ки дар ин замина ба миён меояд, ин аст: то чӣ андоза ин ниҳод метавонад ба тағйири рафтори иҷтимоӣ ва баланд бардоштани сатҳи маърифати иқтисодӣ мусоидат намояд? Посуҳи диссертант ба ин савол мусбат буда, ӯ таъкид менамояд, ки рушди фарҳанги бозаргонӣ ба ташаккули ҷомеаи масъул ва фаъол мусоидат мекунад. Ин андеша низ қобили дастгирӣ мебошад. Дар маҷмӯъ, равиши илмӣ пешниҳоднамудаи диссертант, ки ба таҳлили иҷтимоӣ-фалсафии фарҳанги бозаргонӣ асос ёфтааст, бояд дастгирӣ карда шавад. Зеро чунин равиш имкон

медиҳад, ки масъала на танҳо дар сатҳи иқтисодӣ, балки дар доираи васеи иҷтимоӣ ва фарҳангӣ баррасӣ гардад. Ин гуна таҳлил барои дарки амиқи равандҳои муосири ҷомеа ва таҳияи сиёсати самараноки иҷтимоӣ-иқтисодӣ аҳамияти муҳим дорад. Ҳамин тариқ, метавон хулоса намуд, ки диссертант масъалаҳои асосии марбут ба ниҳоди фарҳанги бозаргониро ба таври фарогир баррасӣ намуда, ба таҳқиқоти илмӣ саҳми назаррас гузоштааст ва пешниҳодоти ӯ сазовори дастгирӣ мебошанд. Диссертант бар он назар аст, ки навъи махсуси соҳибкорӣ - соҳибкории иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбатан нав буда, он бештар ба истеҳсол ва таъмини маҳсулот ба интернатҳо, мактабҳои маъёубон, корхонаҳои маъёубон ва истеҳсоли мол барои маъёубон равона мешавад. Инчунин дар сохтори соҳибкории иҷтимоӣ ташкилоти хайрия, бонкҳо ва давлат нақши калидиро мебозанд(С.84). Мақсад аз овардани иқтибоси мазкур исбот кардани маҳорати диссертант дар самти масъалагузорӣ ва баёни қобилияти натиҷагирии ӯ мебошад.

Дар боби сеюми диссертант ба масъалаи «Фалсафаи ахлоқ ва рушди фарҳанги бозаргонӣ дар шароити ҷомеаи муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон» яке аз самтҳои муҳимми таҳқиқоти иҷтимоӣ-фалсафӣ ба ҳисоб меравад. Дар ин замина, муаллиф кӯшиш намудааст, ки робитаи мутақобилаи ахлоқ ва ғайолияти иқтисодӣ, инчунин нақши арзишҳои инсонӣ дар ташаккули фарҳанги бозаргонӣ таҳлил карда шавад. Муаллиф дуруст таъкид менамояд, ки фарҳанги бозаргонӣ бидуни пояҳои ахлоқӣ наметавонад ба рушди устувор ноил гардад. Аз нигоҳи ӯ, арзишҳои чун адолат, инсоф, масъулиятшиносӣ ва эътимод заминаи асосии муносибатҳои бозорӣ мебошанд. Ин андеша қобили дастгирӣ аст, зеро воқеан ҳам таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки иқтисоди бозорӣ танҳо дар шароити риояи меъёрҳои ахлоқӣ самаранок ғайолият мекунад. Махсусан, дар ҷомеаи муосир, ки равандҳои ҷаҳонишавӣ ва рақобат шиддат гирифтаанд, нақши ахлоқ дар танзими муносибатҳои иқтисодӣ боз ҳам меафзояд. Дар баробари ин, муаллиф масъалаи рушди фарҳанги бозаргониро ҳамчун натиҷаи ташаккули шуури ахлоқии ҷомеа арзёбӣ мекунад. Ӯ бар он назар аст, ки баланд гардидани сатҳи маърифати ахлоқӣ боиси беҳтар шудани муносибатҳои бозорӣ ва қиёсҳои падидаҳои манфӣ, аз қабيلي фиреб, ғасод ва беинсофӣ мегардад. Ин мавқеъ низ асоснок аст, зеро робитаи байни ахлоқ ва иқтисод дар бисёр таҳқиқоти илмӣ исбот шудааст. Бо вучуди ин, дар баъзе мавридҳо метавон бо муаллиф баҳс намуд. Дар ин боб диссертант исбот менамояд, ки яке аз ҷанбаҳои хусусияти ҳоси ниҳоди бозаргонӣ дар он аст, ки дар ин раванд, дарк кардани имконияти қулай нақши асосӣ дорад ва соҳибкор бошад, шахсест, ки ин имкониятро дарк мекунад ва барои истифода аз он кӯшиш ба ҳарч медиҳад. Ба ин маънӣ объекти омӯзиши таҳқиқоти мазкур ба шинохти соҳибкорӣ ҳамчун шакли ҳоси тафаккур ва рафтор аст, ки дар раванди соҳибкорӣ саҳми муҳим дорад(С.142). Аз ҷумла, муаллиф бештар ба ҷанбаҳои назариявии масъала таъия намуда, нақши омилҳои институтсионалӣ ва сохториро камтар ба назар гирифтааст. Саволе ба миён меояд: оё танҳо ахлоқ метавонад рушди фарҳанги бозаргониро таъмин намояд? Ба андешаи мо, посух қомилан мусбат нест. Зеро дар баробари ахлоқ, омилҳои чун низоми ҳуқуқӣ, сиёсати давлатӣ ва шароити иқтисодӣ низ нақши ҳалкунанда доранд. Аз ин рӯ, масъалаи мазкур таҳлили васеътарро талаб мекунад. Ҳамчунин, метавон қайд

кард, ки муаллиф дар баъзе мавридҳо ба таҳлили муқоисавии назарияҳои гуногуни фалсафии ахлоқ камтар тавачҷуҳ зоҳир намудааст. Масалан, муқоисаи равишҳои классикӣ ва муосир дар фалсафаи ахлоқ метавонист таҳқиқотро ғанӣ гардонад. Аз ин лиҳоз, гуфтан мумкин аст, ки ин масъала бештар таҳлил меҳодад ва барои амиқтар гардонидани он истифодаи сарчашмаҳои иловагӣ зарур буд. Илова бар ин, ба назар мерасад, ки муаллиф бештар ба муҳити маҳаллӣ таъя намуда, таҷрибаи кишварҳои дигарро камтар мавриди баррасӣ қарор додааст. Дар ҳоле ки омӯзиши таҷрибаи байналмилалӣ метавонист барои муқоиса ва хулосабарории амиқтар замина фароҳам оварад. Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки муаллиф бояд дигар сарчашмаҳоро низ медид ва таҳқиқоти худро бо истифода аз адабиёти васеътар такмил меод. Дар маҷмӯъ, бо вучуди баъзе камбудҳои мавқеи муаллиф дар бораи нақши калидии ахлоқ дар рушди фарҳанги бозаргонӣ қобили дастгирӣ мебошад. Ё дуруст нишон медиҳад, ки бидуни ташаккули арзишҳои ахлоқӣ рушди устувори иқтисодӣ имконнопазир аст. Бо ин вучуд, барои таҳлили ҳамаҷонибаи масъала зарур аст, ки омилҳои дигар низ ба назар гирифта шаванд ва таҳқиқот бо истифода аз равишҳои муқоисавӣ ва сарчашмаҳои гуногун ғанӣ гардонидани шавад. Қайд намудан зарур аст, ки мулоҳизаҳо ва баҳсҳои дар боло овардашуда танҳо хусусияти пешниҳодӣ дошта, барои тақвияти фикри илмӣ ҳудӣ мо баён гардидаанд. Мақсади асосӣ аз ибрази ин андешаҳо танқид ё кам намудани арзиши таҳқиқоти диссертант набуда, балки талоши ғанӣ гардонидани баррасии масъала ва ҷалби тавачҷуҳ ба баъзе ҷанбаҳои иловагии он мебошад. Бояд таъкид кард, ки диссертант дар таҳқиқи масъалаи фалсафаи ахлоқ ва рушди фарҳанги бозаргонӣ дар шароити ҷомеаи муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон қори арзишмандеро анҷом дода, ба баррасии як қатор масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ-фалсафӣ муваффақ гардидааст. Андешаҳои пешниҳодшудаи мо танҳо ҳамчун назари илмӣ иловагӣ баён шуда, ба хоҷири тавсеаи доираи таҳлил ва таҳкими асоснокии назариявии масъала пешниҳод гардидаанд. Аз ин рӯ, метавон гуфт, ки ин мулоҳизаҳо характери таҳқиқомез ё интиқодии шадид надоранд, балки ифодаи мавқеи илмӣ муаллифи тақриз мебошанд. Ҳадаф аз онҳо, пеш аз ҳама дастгирии равиши илмӣ диссертант ва ҳамзамон пешниҳод намудани баъзе самтҳои такмил ва таҳкими таҳқиқот мебошад.

Қисмати ҷамъбасти диссертатсияро бахши хулоса ва тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои бадастомада ташкил менамояд. Диссертант хулосаҳои ҷамъбасти худро дар шаш банд ҷамъбаст намуда, истифодаи амалии натиҷаҳоро низ мушаххасан дар чор банд пешниҳод кардааст. Хулосаҳо аз муҳтавои диссертатсия сарчашма гирифта, ифодакунандаи натиҷаи ҳосилшуда дар рафти таҳқиқот мебошанд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Диссертатсияи Холов Ф.Н. ва автореферати он мутобиқ ба талаботи Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия ва автореферати диссертатсия, ки бо қарори Раёсати Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27-уми декабри соли 2024, №493 тасдиқ шудааст, омода гардидааст.

Мутобиқати таҳассуси илмӣ довталаб ба дараҷаи илмӣ. Довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ аз рӯйи ихтисоси фалсафа дар назди кафедраи фанҳои ҷомеашиносии Донишгоҳи давлатии тиббии Тоҷикистон ба номи Абуали ибни Сино зинаи унвонҷӯиро гузашта, имтиҳони таҳассусии номзадиро бо муваффақият супоридааст. Мақолаҳои нашрнамудаи унвонҷӯ ба ихтисоси 6.3.7.- Фалсафаи иҷтимоӣ мувофиқ мебошанд. Холов Ф.Н. дар конференсияҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ бо мақолаҳои илмие, ки ба диссертатсия ва ихтисоси он вобастаанд, баромад намудааст. Бо дарназардошти ҳамин хусусиятҳо ҳулоса кардан мумкин аст, ки Холов Фаррух Начмиддинович ва диссертатсияи пешниҳоднамудаи ӯ ба ихтисоси дараҷаи илмӣ дархостшаванда мувофиқ мебошанд.

Норасоиҳо ва эродҳо. Бо вучуди дар сатҳи зарурӣ иҷро шудани диссертатсияи Холов Фаррух Начмиддинович ва дорои навгонӣҳову арзиши назариявӣ амалӣ будан, дар он баъзан ҳолатҳои баҳсбарангез ва норасоиҳо низ мушоҳида мегардад:

1. Дар диссертатсия бештар ба баррасии умумии мафҳуми фарҳанги бозаргонӣ таваҷҷуҳ зоҳир шудааст, аммо муқоисаи амиқи он бо назарияҳои муосири фалсафаи иҷтимоӣ ба таври кофӣ инъикос нагардидааст.

2. Гарчанде фарҳанги бозаргонӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ баррасӣ шудааст, аммо нақши ниҳодҳои давлатӣ, ҳукуқӣ ва иқтисодӣ дар ташаккули он ба таври фарогир таҳлил нагардидааст.

3. Таҳқиқот бештар хусусияти назариявӣ дошта, истифодаи маълумоти омӯрӣ, пурсишҳои иҷтимоӣ ё таҳқиқоти сахроӣ маҳдуд ба назар мерасад. Ин ҳолат сатҳи асоснокии ҳулосаҳои пешниҳодшударо то андозае коҳиш медиҳад.

4. Муаллиф масъалаи ахлоқи иқтисодиро баррасӣ намудааст, аммо татбиқи амалии меъёрҳои ахлоқӣ дар фаъолияти воқеии бозорӣ, аз ҷумла дар рафтори соҳибкорон ва муносибат бо истеъмолкунандагон ба таври мушаххас ва мисолӣ таҳлил нашудааст.

5. Дар баъзе мавридҳо ба назар мерасад, ки доираи адабиёти истифодашуда маҳдуд буда, истифодаи сарчашмаҳои нави илмӣ ба назар намерасад.

Диссертатсияи Холов Фаррух Начмиддинович кори илмӣ анҷомёфта буда, мазмуну муҳтавои он ба ихтисоси 6.3.7-Фалсафаи иҷтимоӣ мувофиқат менамояд. Ҳамин тариқ, ҳулоса кардан мумкин аст, ки диссертатсия Холов Ф. Н. дар мавзӯи “Фарҳанги бозаргонӣ ҳамчун омили рушди ҷомеаи муосири Тоҷикистон: таҳлили иҷтимоӣ-фалсафӣ” дар дараҷаи зарурӣ таҳия гардида, кори мустақилона анҷомёфта ба ҳисоб меравад ва ба талаботи бандҳои 31, 33, 34 ва 35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси ихтисоси 6.3.7- Фалсафаи иҷтимоӣ мебошад.

Тақризи муассисаи пешбар дар асоси муқаррароти бандҳои 76-79 ва 81-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ шудааст, таҳия ва пешниҳод шудааст.

Такриз аз ҷониби и.в дотсенти кафедраи фанҳои ҷомеашиносии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ номзади илмҳои фалсафа Раҷабализода Файзалӣ Раҷабалӣ омода гардидааст.

Такриз дар ҷаласаи кафедраи фанҳои ҷомеашиносии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ муҳокима ва тасдиқ карда шудааст (протоколи №7, аз 30.03.2026).

Дар ҷаласаи кафедра иштирок доштанд: 18 нафар.

Натиҷаи овоздиҳӣ: тарафдор - 18 нафар, зид - нест, бетараф - нест.

Раиси маҷлис:

мудирӣ кафедраи фанҳои ҷомеашиносии
ДТТ ба номи академик М.С. Осимӣ номзади
илмҳои таърих, дотсент

Шарофзода Э.У.

Эксперт:

номзади илмҳои фалсафа и.в дотсенти
кафедраи фанҳои ҷомеашиносии
ДТТ ба номи академик М.С. Осимӣ

Раҷабализода Ф.Р.

Котиби илмӣ ҷаласа:

номзади илмҳои фалсафа и.в дотсенти
кафедраи фанҳои ҷомеашиносии
ДТТ ба номи академик М.С. Осимӣ

Маъмурова Г.Қ.

Имзоҳои Шарофзода Э.У., Раҷабализода Ф.Р. ва Маъмурова Г.Қ. -ро
тасдиқ мекунам:

Сардори раёсати кадрҳо ва
корҳои махсуси ДТТ ба номи
академик М.С. Осимӣ

Қодирзода Н.Х.

Суроғи муассисаи пешбар:

734042, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, хиёбони академикҳо Раҷабовҳо 10,
Тел./Ғах: +992 (37) 221-35-11
E-mail: info@ttu.tj,
Сомонаи расмӣ: ttu@ttu.tj <https://web.ttu.tj/tj>

«02» 04 соли 2026